

DOBSZAY TAMÁS

**A POLITIKA „FOLKLORISZTIKUS” TERMÉSZETÉRŐL
NYELVI ÉS POLITIKAI MEGOLDÁSOK KOSSUTH
ÉS A REFORMKOR KÖZÖS TELJESÍTMÉNYÉBEN**

A 20. század utolsó harmadáig a politika- és eszmetörténet hajlamos volt arra, hogy egy-egy korszak egészének politikai gondolkodását elsősorban a jelzett időszak „nagy embereinek”, mértékadó politikusainak megszólalásai alapján vizsgálja. Az ő megnyilvánulásai közül is elsősorban azokat részesítette figyelemben, amelyek jelentős fórumokon, magas színvonalú művekben jelentek meg, s amelyek az utólagosan is fontosnak tekintett folyamatoknak irányt adó eszmék reprezentációjában játszottak szerepet. Az utóbbi évtizedekben a mentalitástörténet, az eszmetörténet és az új kultúrtörténet jóval szélesebb politikai és szellemi közeg szövegeit vonta érdeklődésének körébe: egyrészt azok egykorú jelentését vizsgálja, másrészt az említett nagy súlyú megszólalásokat szélesebb kortársi szövegegyüttessel összevetve elemzi, rákérdezve kapcsolatukra, arra, hogy saját koruk nyelvi közegében miképpen hathattak.

Tanulmányunkban egyes szövegek összevetésével a reformkori politika nyelvi működését tanulmányozzuk. Egyrészt néhány közismert és kifejező szónoki fordulat mintáit és párhuzamait keressük, s így őket kortársi megszólalások háttérébe állítjuk, másrészt e kapcsolatra kísérrelünk meg magyarázatot adni, végül szeretnénk e nyelvi téren kimutatott mechanizmusok érvényesülését néhány közvetlenül politikai jellegű eljárásban vizsgálni.

A kossuthi retorikai és publicisztikai fordulatok mintái, párhuzamai

Kossuth politikai jelentőségének háttérében nemcsak a kiemelkedő politikusi képességek állnak, hanem az a nyelvi felkészültség is, amelynek köszönhetően számos kortársánál sokkal magasabb színvonalon és érzékletesebben tudta gondolatait és érveit kifejezni. Nem egyszerűen a sokszor és gyakran irigy nehezteléssel emlegetett szónoki képességekre gondolok, hiszen szövegeinek egy részét a kortársak csak írott formában ismerhették, s így a szövegen kívüli körülmények: a drámai szituáció, a hallgatóság pillanatnyi lelki diszpozíciója, maga Kossuth hangja, gesztusai nem hathattak. De még e nem retorikus szövegek esetében is olyan kifejező erő és tömörséget érzékelhetünk, ami nagyban járult hozzá a politikai tartalom hatékonyabb átviteléhez. Utóbbi években többen is foglalkoztak Kossuth nyelvezetével, itt Debrecenben nyelvészek egész konferenciát szenteltek neki, Miru György pedig a poli-

tikus bibliaás hangvételére mutatott rá.¹ Magam elsőként most egyes szövegeit más, nagyon hasonló kortársi megszólalásokkal vetem össze.

1. *Szabadság – jogkiterjesztéssel.* Annak tétjét, hogy a nemesi privilégiumok megszüntetése és a polgári jogegyenlőség létesítése miként, milyen úton valósul meg, a kortársak természetesen átérezték. Tudjuk, Magyarországon ez nem a nemességnek privilégiumaitól való megfosztásával történt, hanem a nemesi jogállás elemeinek távlatosan minden országlakosra történő kiterjesztésével, azaz megtartásával, de kiváltság jellegének megszűnésével. Ennek elvi és gyakorlati-politikai szempontból is megvolt a jelentősége. Egyrészt a jogegyenlőség bevezetésével egyidejűleg automatikusan a személyes szabadság korábbi, nemesekre korlátozott garanciáit rögzítette, őrizte meg és általánosította a hazai társadalomban. Ezek megszüntetése az uralkodói jogok és hatalom korlátozása nélkül az önkény lehetőségének növekedésével és így a szabadság komoly fenyegetésével járhatott volna. Önkényellenes garanciákról a nemesi jogállás megszüntetése esetében külön kellett volna gondoskodni, ahogyan az másutt például egyes alkotmányok emberi jogi intézkedéseiben történt az abszolutizmus legyőzése után. Ezzel szemben idehaza a fennálló viszonyok közepette volt esély az egyenlőség e jogok kiszélesítésével történő érvényesítésére. Másrészt e jogkiterjesztő útnak politikai-taktikai jelentősége is volt; a rendi intézmények kereteiben, a nemesi dominanciájú közegben a programot csak úgy lehetett elfogadtatni, ha az aktus nem okoz hátrányt a jogok addigi birtokosainak, csak relatív előnyüket veszti el.

A törvény előtti egyenlőség követelményének e megközelítését – reformer körben meglehetősen elterjedt és támogatott jogkiterjesztő eljárást – Széchenyi például az átalakulás első programszerű összefoglalásában pontosan, ugyanakkor meglehetősen jogászos formában fogalmazta meg. A *Stádium* V. törvénye szerint „mindenki egyenlőn áll a törvény ótalma és sulya alatt”, amit biztosítana, ha „A Partis I-ae 9-us – mint az emberi méltósághoz szükségkép tartozó – az egész ország lakosira kiterjesztetik; de egyszersmind minden abususaibul ki is tisztítatik”.² A gondolat másoknál, más kifejezésekkel is előfordul, de legerőteljesebb, mégis legtömörebb megfogalmazását Kossuthtól szoktuk idézni.

Mint ismeretes az *Országgyűlési Gyűjtemények* című, kéziratban maradt munkájában – miután tisztázza a szabadság hagyományos, rendi privilégiumot jelentő értelme és a liberális szabadságfogalom különbségét és kapcsolatát – a jogkiterjesztés eljárása mellett érvel. „Az I-ő rész 9-ik címjé s az odaszóló törvényeket változhatlanoknak tartom én is annyiban, hogy a nemeseknek ottan biztosított személy- és vagyonbeli igazait és szabadságukat [...] tőlök elvenni nem lehet. [...] De kérdem én, mit

¹ Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *Kossuth Lajos a szó művésze. Tanulmányok Kossuth stílusművészetéről.* Debrecen, 2002.; Miru György: *Szabadság és politikai közösség. Kossuth Lajos politikai alapfogalmai.* Budapest, 2011. 238–239.

² Gróf Széchenyi István: *Stádium.* Lipcse, 1833. 31.

veszít ezen igazaiból a magyar nemes, ha törvény által azt nyilatkoztatnók, hogy magyar parasztot sem személyében s vagyonában törvény útján kívül szintén senki nem háborgathatja.” Majd az átütő erejű mondat következik: „a szabadság olly ki-meríthetetlen kincs, melly azáltal, hogy véle többen osztoznak, sem fogy, sem gyengül, sőt nő, sőt erősödik.”³

Csak hogy azt az érvet, hogy a jogkiterjesztés nem vesz el semmit a nemességtől, sőt szorongatott helyzetét megszünteti, a nemzeti politikai közösségét új tagok seregével erősíti, és ellenállóbbá teszi az önkénnyel szemben, az 1833-as év folyamán, időben tehát egymáshoz közel, ráadásul szinte szó szerint ugyanezzel a kifejezéssel többen is megfogalmazták. Pozsony megye követe, Fekete János június 17-én a személyi és vagyoni biztonság kiterjesztése kapcsán így érvel: „nem csonkítjuk mi ezáltal a I-ae 9-ust, nem mondjuk, hogy a személyes bátorság praerogatívájáról lemondunk, s így mi nem veszítünk, csak kiterjesztjük azt, s ezáltal magunkra nézve is erősítjük, mert minden érdek annál erősebb, mennél többen vesznek benne részt.”⁴

Deák szeptemberben a jobbágytelek tulajdonának megszerzését azzal az indoklással tenné lehetővé, hogy „a legnemesebb cél, a törvényes függetlenség lesz általa munkás jobbágyainknak kitűzve, [...] s ezáltal hazánk boldogsága fog nevelkedni anélkül hogy valakinek igaz jussai sérelmet szenvednének. Ugyanis nem sértetik általa polgári szabadságunk, mert a szabadság másokkal megosztva nem fogy, sőt erősödik, és annál biztosabban áll, minél többen lehetnek részesei.”⁵

A gondolat tehát a reformerek között szinte közhellyé vált, olyannyira, hogy a megfogalmazás elsőségének megállapítása – különösen a követek folyamatos egyeztetése, előzetes tanácskozásai ismeretében – és az átvételek kibogozása komoly filológiai feladat volna. Barta szerint a kossuthi érvelés és kifejezésmód a francia felvilágosodás közkezen forgó irodalmából, a „közös érdek szép köteléke” Kölcsey környezetében folyó beszélgetésekből eredhetett, de az „ellenséges álláspontra helyeztetett társasági karzatok”, az ellenérdekű, egymással szemben álló társadalmi osztályok képe Kossuth saját zempléni tapasztalata lehetett.⁶ Szabad György is hangsúlyozza, hogy Kossuth gondolatmenetében a hazai reformerek fordulatait ötvözi.⁷

Kossuth ekkor még nem a reformellenzék vezére, hanem távollévő főrend csekély súlyú követe, akinek megszólalási kísérleteit nem más, mint Wesselényi torkolta le a diéta első heteiben. Személyének jelentőségét tavasz folyamán a *Tudósítások*

³ Kossuth Lajos Összes Munkái (a továbbiakban: KLÖM) 6. köt. *Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások*. Sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest, 1966. 378.

⁴ KLÖM 1–5. köt. *Országgyűlési Tudósítások*. Sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest, 1948–1962. 1. köt. 477.

⁵ *Országgyűlési Tudósítások*, 2. köt. 156.

⁶ Barta István: *A fiatal Kossuth*. Budapest, 1966. 207–208.

⁷ Szabad György: *Kossuth irányadása*. Budapest, 2002. 32.

ugyan megemelik, de irányadó személyiségnek, olyannak, akinek a szavai befolyásolják a megyei követekét, semmiképp nem tekinthetjük. Azonban mire júniusban Fekete, s még inkább szeptemberben Deák szavai elhangzanak, elkészült már Kossuthnak utóbb publikálni nem sikerült, s később elveszett könyve, amelyben a kérdéses kifejezés előfordul. A munka egyrészt mutatja a gondolatok elterjedtségét, de elképzelhető az is, hogy Kossuth kézírata megfordult mások kezén. Ez esetben pedig, ha nem is a gondolatmenetben, de a megfogalmazásban az időbeli elsőbbség lehet akár Kossuthé is, akinek művét Barta István a szövegnek az országgyűlés menetére tett utalásai, így az úrbéri kérdés említésének teljes hiánya miatt 1833 januárjára, februárjára keltezi. Az egybeesés magyarázata lehet az is, hogy esetleg Kossuth stilizálta hasonlóvá tudósításaiban a beszédeket.⁸

2. *A bélyegmotívum.* A reformok elfogadtatásának a rendiség fennálló közegében alapfeltétele volt magának a változás lehetőségének elismertetése a politikai társadalommal, amely az uralkodói hatalom terjeszkedésével szemben – de persze sokaknál a kiváltságok védelmében is – a létező jogi és politikai intézményekbe kapaszkodott. Azt a gondolatot, hogy az ősöknek nincs joguk utódaik kezét megmászíthatatlan törvényekkel mindörökre megkötni, Széchenyi is kifejtette a *Hite*ben; Barta szerint tőle került át a nemesi reformmozgalom szótárába.⁹ Annak egyik legmeggyőzőbb, képszerű megfogalmazását, hogy tehát nem szentségtörés a régi törvények megújítása, szintén Kossuthtól szokás idézni: „Mellyik Isten ütötte fel Werbőczynek régi könyvére az örökkévaló igazság azon díszjelét, melly csak az örök természet örök könyvét illetheti?”¹⁰

A gazdag asszociációs tartalmú szónokias fordulat ismét csak nem példa és párhuzam nélküli, számos kortárstól maradt fenn hasonló. Jelentésmezejében a ’megjelölés’ elsődleges értelme mellett a ’megbélyegzés’ motívuma, tehát a kifejezés negatív asszociációs tartalma is megnyilvánul. Ilyen értelemben szerepel például az 1833. november 20-i kerületi ülésről készült kossuthi tudósításban, amely a lengyel ügyben elhangzott felszólalásokat tartalmazza: „Európa meg nem tudta fejteni a szerencsétlen Lengyel Nemzetnek három fele darabolását, a Nemzetek törvényének milly codexében, articulussában találtatik fel? Ezt megfejteni mi is bajosan fogjuk, de nem is lenne sok haszna miután a Bétsi Congressus ezen feldarabolásra a helybenhagyás borzalmas pecsétjét reá ütötte.”¹¹ Hasonlóképpen a „megbélyegzés” értelmében használja Palóczy László a szólásszabadsági vitában a fordulatot, amikor az uralkodói hatalom túlkapásainak elutasítására a hasonló történeti előzményeket emlegeti fel, majd kérdi: „ki merné állítani hogy e borzasztó példák just

⁸ Barta: *A fiatal Kossuth*, 206. Szó szerint idézi: 220–221.

⁹ *Ifjúkori iratok*, 367.

¹⁰ *Uo.*, 378.

¹¹ *Országgyűlési Tudósítások*, 2. köt. 408.

adnak hasonló tettekre? Korántsem, sőt rég reájok ütötte már a kérlelhetlen historia a kárhoztatás bélyegét!”¹²

A beégetett jegy örökös jellege folytán a „bélyegyet ütni” kifejezést az állandóság és változás összefüggésében említi Balogh János a pedaneus bíróságok eltörléséért mondott beszédében: „igen is kívánja hogy polgári létünk jobbra változzék, nem is tudja ki ütötte fel a Pedaneus bíróságra az örökös tökéletesség bélyegét? s azért azt, hogy hazánk állásában is annál jobbat alkotni nem lehetne, egyáltalában el nem ösmeri, de azon sem csudálkozik, hogy a nemzet többsége most mást kíván, mint kívánt 44 évek előtt, mert ezen kurta 44 esztendőök alatt annyi történt, a mennyi századok alatt sem történt ez előtt.”¹³ Hasonlóképpen az időviszony és a minősített tárgy jellege kapcsolódik össze e motívum használatakor más felszólalásokban. Amikor 1833 októberében az örökválság ügyében kérdéses volt a régi és új kötések státusa közötti különbség, több követ megszólalását összefoglalva a *Tudósítások* szerkesztője így fogalmaz: „azon régi kötésekben (mellyek egyébiránt szóval is tör-ténhettek) nincs az örökösség oly éles praecisióval ki téve, hanem az urbariom óta folyvást gyakorlott szokás ütötte fel azokra az örökösség bélyegét.”¹⁴

A bélyegmotívum tehát közkedvelt szónoki fordulat volt a reformkor kezdetén. Többen is használták valamely jelenség karakterének meghatározására. Említették mint letörölhetetlen jegyet, sőt, az állatok vagy rabszolgák birtoklásának jeleként. E negatív tartalom jó példája a munkácsi magisztrátus reagálása a helybeli ruszinok követelésére, akik általuk „bélyegezett”, azaz felhatalmazott tagot akartak a város tanácsába küldeni, de kérésüket a magisztrátus azzal a figyelmeztetéssel fogadta el, hogy máskor „kérelmököt okosabb író által tétessék”, mert „bélyoggal nálunk nem a szenátorokat, hanem a marhákat szokták bélyegezni”.¹⁵ S épp ez utóbbi jelentés, a „beégetett jegy” értelem adja az örökösség jellegét a bélyeg-képzet szónoki használatában. A kép önmagában is többértű tartalmát (megjelölés, megbélyegzés, örökös állapot) kiegészíti és fokozza Kossuth megfogalmazásában a szónoki kérdésalakzat. Végül szemantikailag az egészet megemeli Kossuth és Palóczy szónoki kérdésében a transzcendens elem (história, illetve Isten) említése és azonnali kétségbe vonása.

A motívum hazai használatának egyik forrására utalhat az a tény, hogy szerepel a magyar közvéleményt erősen foglalkoztató lengyel felkelés kiáltványában. „Azon [...] sötétben lappangó árulás s fényes nappal elkövetett erőszakoskodások, mellyek a hajdani Lengyelországnak háromszori felosztását kísérték, tudva vannak a világ előtt! A historia, melynek sajátjává lettenek, ezen igazságtalanságnak homlokára

¹² *Uo.*, 4. köt. 547.

¹³ *Uo.*, 3. köt. 138.

¹⁴ *Uo.*, 2. köt. 256.

¹⁵ Lehoczky Tivadar: *Munkács város monográfiája*. Munkács, 1907. 92–93.

ütötte a politicus vétek bélyegét.”¹⁶ – fordítja Kossuth a kérdéses dokumentumot. Nem véletlen tehát, hogy egyik fent idézett megszólalás a lengyel ügyben hangzott el.

3. „*Kezeket a szívre, uraim...*” A harmadik példánk Kossuth egyik jellegzetes szónokias fordulata: a felismert helyzet öncsalásmentes bevallásának képszerű megfogalmazása, amelyet a publicisztikájában is előszeretettel használt. Kosáry „magával ragadó”, „szuggesztív erővel bírónak” nevezi az örökváltságért folyó agitáció során leírtakat: „a földnek felszabadítása szabad egyezés útján a világon sehol egészen végbe nem ment, a kényszerítő törvényt sehol a világon ki nem kerülte: szívre kezünket, Uraim! hisszük-e, hogy mi kikerülhetjük?”¹⁷

A *Hírlap* szerkesztője egy másik vezércikkében akkor is él e fordulattal, amikor a testi büntetés teljesen haszontalan, sőt a neki tulajdonított hatásához képest diszfunkcionális voltát érzékelteti: „ahol a megbotozott embernek úgyszólván csak meg kell magát ráznia, hogy letörölje az ütlegek minden bélyegét: ott egy szolgalelkű elbaromult nép teng, melynek haladása a civilisatio ösvényén megakasztatott. – Szívre kezünket, Uraim! – [...] haladt-e az utolsó három század alatt a nép tömege erkölcsben, civilisatiónban egy észrevehető lépést? Leborulunk a porba és hamut hintünk a fejünkre; mert azt kell mondanunk: nem!”¹⁸

A sürgetés és az öncsalásmentes őszinte helyzetfelmérés kossuthi kifejezéseinek az előképe az általa is sokszor hivatkozott Nagy Páltól származik: „int az idő, szorít a szempillantás – mert hiában, ne tegyünk magunknak illusiot, mondjuk ki világosan: lehet e reménységünk, hogy a jobbágyi adózások századokig megállnak? Hacsak tennen magunkat nem akarjuk csalni, el kell ösmernünk, hogy ezt lehetetlen reménlenünk, s ekkor kéntelenek leszünk elősmerni, hogy TT's Rendeik által javaslatba hozott örökös úrbéri váltság kötés lehet az egyetlen egy szelíd mód, mely [...] mellett mehet végbe a ki nem kerülhető catastropha.”¹⁹ Itt még csak a szöveg hangsúlyában mutatkozik rokonság, más felszólalókkal viszont már szószerinti egyezés is: „Tegyük kezeinket szíveinkre, és feleljünk nyíltan, ha nálunk a jobbágyinak személybeli bátorsága eddig az önkény ellen törvény által védve volt e?” – kérdezi Deák 1833-ban.²⁰ De használja a formulát a maradi ellentáborhoz tartozó Szluha Imre is, aki „elhiszi ugyan, hogy lassu haladásunk felett nemcsak ez ország, hanem egész Európa is csudálkozik, de ennek okát a rendszeres munkák feletti tanácskozást zavaró sok közbevetett indítványokban találja, és tegyük szívére kezünket, valjon

¹⁶ Kossuth fordítása a lengyel kiáltványról. *Ifjúkori iratok*, 226.

¹⁷ Kossuth Lajos: *Örökváltság*. Pesti Hírlap, 1. évf. (1841) 13. sz.; Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban*. Budapest, 2002². 223.

¹⁸ Kossuth Lajos: *Bot, vessző, korbács*. Pesti Hírlap, 1. évf. (1841) 26. sz.

¹⁹ *Országgyűlési Tudósítások*, 2. köt. 299.; Kecskeméti Károly: *Magyar liberalizmus 1790–1848*. Budapest, 2008. 131.

²⁰ *Uo.*, 1. köt. 473.

mit felelnénk a fő RRnek, ha majd azt mondják: Ti hibákat kerestek minálunk, pedig magatok is temérdek hibákban szenvedtek.”²¹

4. „Menjünk, különben menettetünk.” A reformok sürgetését (és annak az egyre feszültebb politikai helyzet miatti kényszerét) Kossuth jellegzetes szónoki alakzatokkal fejezte ki a 40-es évek második felében írt cikkeiben: felkiáltások, felszólító módú ígealakok, prófétikus képek, jóslatok formájában.²² Egy, a cenzúra által eltiltott, de a tilalom ellenére megjelentetett cikkében a haladás politikai értelmét és a mozgás képzetét egyesítő megfogalmazást alkalmaz a késlekedés veszélyeinek és a haladás szükségességének erőteljes kifejezésére: „Adózzunk, urak, különben megadóztatunk. Menjünk, különben menettetünk.”²³ Ez a fordulat kevésbé terjedt el a kor politikai életében, kossuthi változatát mégsem tekinthetjük egyedülállónak és előzmény nélkülinek. Nem más használta korábban, mint Kazinczy Ferenc. Amikor budai fogságába kísérték, egy pataki diák kérdésére, hogy „Hát a tekintetes Úr hová megyen?”, Kazinczy így válaszolt: „Nem megyek én, hanem menettetem.” Miért feltételezhető, hogy a megfogalmazás Kazinczytól ered? Először is, szemben a korábban idézett formulákkal, utóbbival más kortársnál eddig nem találkoztam. Kései előfordulása Szabó Béla 1848-i nyári tárcájában nem tekinthető Kossuthtól függetlennek, hiszen *Kossuth Hírlapjában* jelent meg, s a lap 1848-ban további négy esetben használta.²⁴ Ezzel szemben Kossuth vezércikkeiben a *Pesti Hírlapban* már 1843-ban többször előfordul a kifejezés.²⁵ E formula tehát egyértelműen Kossuth személyéhez, köréhez, valószínűleg Zemplén megyéhez köthető. A Kazinczy-anekdota és kifejezés nem vált országosan elterjedtté, de regionálisan bizonyosan ismert volt: az egykori rabtárs, Szulyovszky Menyhért „nevetve hirdeté el Zemplényben, s azt a dévajkodók sokat emlegetik”.²⁶ Így ahhoz, hogy a megye székhelyén tevékenykedő fiatal újhelyi prókátor, Kossuth ismerje a helyi-megyei szinten elterjedt nyelvi leleményt, nem is kellett Zemplén levéltárnokával, Kazinczyval találkoznia.

²¹ *Uo.*, 4. köt. 143.

²² Sokszor már a cikkek címeiben (Késő!!; Adjunk a szavaknak valódi értelmet.; Adózzunk.) vagy a szövegben („Az úrbérnek ideje lejárt”, „ne mystificáljuk [áltassuk] magunkat”). Kosáry: *Kossuth*, 355.; Szabad: *Kossuth*, 84., 87.

²³ Kossuth Lajos: *Adózzunk*. Hetilap, 2. évf. (1846) 103. sz. Utal rá Kosáry: *Kossuth*, 359. és Szabad: *Kossuth*, 83., 86.

²⁴ Szabó Béla: *A Magyar Korona Országainak státuszjogi és monarchiai állása a Pragmatica Sanctio szerint*. Kossuth Hírlapja, 1. évf. (1848) 7. sz.

²⁵ Kossuth Lajos: *Közvélemény*. Pesti Hírlap, 3. évf. (1843) 218. sz.; Kossuth Lajos: *Ismét egy új lépés a városok ügyében*. Pesti Hírlap, 3. évf. (1843) 220. sz.; Kossuth Lajos: *Útrendszer*. Pesti Hírlap, 3. évf. (1843) 252. sz.

²⁶ Kazinczy Ferenc: *Fogságom naplója*. Sajtó alá rendezte: Szilágyi Márton. Debrecen, 2011. 65.

A nyelvi eszközök kossuthi alkalmazása

Kossuth szónoki teljesítményének jelentőségét kortársai és az utókor részéről is sokan értékelték túl, sőt, egyenesen rosszallással illették, mintha politikai sikereit egyoldalúan rétori vagy színészi képességeinek és nem tényleges politikusi teljesítményének köszönhetné volna, noha utóbbinak az előző is fontos tényezője.²⁷ Kossuth politikai teljesítményének a szónoklás szintén csak egyik eleme volt. A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy bár Kossuth lendületes nyelvhasználata talán a legkifejezőbb és leghatásosabb a korban, de jellegzetes fordulatai nem egyedülállóak, a politikai szöveganyag a reformkori és az azt megelőző nemzedék közös produkuma.²⁸

A szövegelemzés folytatásával további motívumok összegyűjtését el lehetne végezni,²⁹ de talán ennyi is elég ahhoz, hogy az általunk vizsgált kérdést végiggondolhassuk. Először is e szövegpárhuzamok és előzmények felidézésével nem akartuk kisebbiteni Kossuthnak sem szónoki, sem politikusi nagyságát, szavainak irányadó jelentőségét. Vizsgálatunk tárgya azonban most nem az eszmék és megfogalmazások elsősege, hanem a politika nyelvi közegének működésmódja, s Kossuth szerepe is e keretben, a szövegösszefüggésekben értelmezhető.

Ami a vizsgált szövegrészletekben figyelemre méltó, az a politikai élet nyelvének – nem tudunk jobb kifejezést rá – folklorisztikus jellege. A szónoki megoldások fent bemutatott alkalmazása sokban a népköltészet létmódjára emlékeztet.³⁰ A politikában, miképp a folklórban, nincs szerzői jog, politikusok, közírók aggály nélkül élnek a másoktól hallottakkal, az egyes fordulatokat saját szövegeikben szabadon használják. A szövegelemek az átvétel során egyben nagyfokú variálódásnak vannak kitéve. Amint a népzene vagy a népköltészet motívumai is változatokban élnek, úgy a politikai élet szereplői is szabadon módosítgatják a másoktól hallottakat, olvasottakat, azokat – mint ahogy különösen a bélyegmotívumnál láthattuk – különféle helyzetekben, egyes tárgyak előfordulásakor, más és más formában, változatban építik be

²⁷ Miskolczy Ambrus: *Milyen nemzetet az emberiségnek? Kazinczytól Kossuthig – Széphalomtól Turinig*. Budapest, 2012. 84.

²⁸ Vö. az 5–6. jegyzetet és Veliky János: „*létezzék megfelelő szó, mely annak minden árnyéklatát födözzé.*” *A programalkotó politikai viták nyelvi-kulturális kerete a reformkor második évtizedében*. Műhely, 34. évf. (2011) 4. sz. 59.

²⁹ Pajkossy Gábor például több más előzményt, kortársi párhuzamot és forrást mutat ki Kossuth szövegeiben. Pajkossy Gábor (szerk.): „*Nemzeti újjászületés*” *Válogatás Kossuth Lajos írásából és beszédeiből*. Budapest, 2002. 240–241. 31., 36., 40., 41. jegyzet, 244. 143–144. jegyzet.

³⁰ Az irodalmi élet és a folklór hasonló összefüggéseiről Szilágyi Márton: *Folklór, irodalom vagy irodalmi folklór?* In: Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Folklór és irodalom*. Budapest, 2005. kül. 154–158.; Mikos Éva: *A folklór fogalma(i) avagy a kifejezés nehézsége*. In: Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Folklór és nyelv*. Budapest, 2010. 59–66.

saját szövegeikbe.³¹ A politikai nyelv állapota némileg emlékeztet a szépirodalom egykorú, átalakulóban lévő létmódjára; emlékszünk, hogy az egyes költői, például fordítói megoldásoknak személyhez kötődése, az írói szellemi tulajdon részévé válna milyen küzdelmeken, irodalmi pörökön keresztül ment végbe épp ezekben az évtizedekben. A politikai élet azonban utóbb sem tűrte, tűri a megfogalmazások privatizálását.

Ezt figyelembe véve kell értékelni a fenti szövegek közös elemeit és így Kossuth politikai-szónoki teljesítményét. Számunkra tehát nem az eredetiség az érdekes, hanem éppen a kortársak megszólalásainak átvétele és alkotó felhasználása, Kossuth esetében is. Az általa alkalmazott konkrét nyelvi elemek a szélesebb kortársi retorikai hagyományba és szöveganyagba illeszkednek. Ám az adott nyelvi megoldás alkalmazásának helye és körülményei, az, hogy mikor, milyen tárgyban és szöveggörnyezetben helyezi el őket, adja meg az adott nyelvi motívum súlyát. A mások által kitalált vagy általuk is használt fordulatok felértékelődnek, amikor az ő koncepciójába és egy adott megszólalásba illeszkednek.

Az egyéni tehetségen túlmenően Kossuth tevékenységének ezt a vonását elősegítette az a pozíció, amelyen keresztül bekapcsolódott az országos politikai életbe. Túl azon, hogy a *Tudósítások* készítésével aktuálisan ellátott egy fontos közéleti feladatot – mint arra már többen felhívták a figyelmet – tanulási folyamatként is felfogta szerkesztői működését. Számára a szerkesztés anyaggyűjtés volt, a hallott, rögzített és közreadott anyag, egyben felhasználható nyelvi és politikai tapasztalatok gyűjteménye. Érzékeny és éber figyelemmel követte a közélet fordulatait, megfigyelte, memorizálta, elraktározta a hallott megfogalmazásokat és ötleteket, s utóbb ezeket vette elő és alkalmazta legtöbb kortársánál messze hatékonyabban. A toposzok, motívumok e kölcsönös használata, átvétele és körforgása folyamatában Kossuth írói, szónoki és politikusi tehetségének megnyilvánulása e közössé vált formulák széles körű ismerete és kreatív használata. A *Tudósítások*, majd a *Hírlap* kész nyelvi és politikai megoldások egész tárházát, példaanyagát nyújtja számára.³²

³¹ A szövegek variánsokban létezésének, aktualizáló áthangolásának, szabad felhasználásának párhuzamára a közköltészetben lásd Küllös Imola: *Közköltészet és népköltészet. A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szűzsé- és motívumtörténeti vizsgálata*. Budapest, 2004. 15., 20., 25–26.

³² Barta szerint Kossuth „nem hiába töltötte idejét az országgyűlésen”, kézírata „úgy tartalmazza a magyar polgári reformmozgalom legmagasabb célkitűzéseinek a lényegét, mint a szorgalmas méh által összehordott méz a mező virágainak százféle ízét”. Barta: *A fiatal Kossuth*, 221.

A politikai megoldások kossuthi alkalmazása

A felhalmozott nyelvi anyag és közéleti tapasztalat illetően thezaurusz-szerű használata azonban nemcsak a szónoki fordulatok, hanem a politikai eljárások esetében is megfigyelhető, sőt itt mutatkozik meg igazán, hogy nemcsak mások ötleteinek pusztán átvételéről van szó. Kossuth kitűnő helyzetfelismerő és -megértő képességével vette észre a kínálkozó lehetőségeket, s nagy hatékonysággal idézte fel, hívta elő és választotta ki memóriájából és saját szerkesztői gyakorlata tárházából az adott helyzetben a célok elérésére alkalmasnak látszó eszközöket. Az alábbiakban olyan példákat idézünk fel, amikor Kossuth mások korábbi politikai felvetéseit fogalmazta újra, s ezzel a politikai lehetőségek körét szélesítette.

1. *Horvát szecesszió.* Legismertebb ilyen meglátása a horvát elszakadás ötlete, amelynek korábbi előfordulását és jelentőségét Barta István és Szabad György mutatta ki.³³ Az 1832–36-os diétán, amikor Horvátország a vallási és a nyelvi kérdésben is szembeszegült a többséggel, majd ezek után régebbi szokás szerint mégis igényt tartott arra, hogy csak fél adót kelljen fizetnie, 1836 tavaszán a vita hevében Szombathelyi Antal Békés megyei követ az előző felszólaló kifejezését azonnal felkapva így reagált: „Igazán mondják [a szabolcsi Vay János], hogy Horvátországgal keblünkben kígyót táplálunk. Valóban ha csak az a haszna van Horvátországgal egyesületünknek, hogy adózóink ő helyette adót fizessenek, hogy evangélikus polgártársaink a közös hazának egy részéből kitagadva legyenek, nemzetiségünk kifejlődése Horvátországban ellenségre találjon, úgy azt mondom: szűnjék meg inkább minden szorosabb kapcsolat.” A későbbiek fényében érdekes, hogy az ötlet zajos helyeslésre talált, s épp a horvát követ, Busán Hermann fogalmazott úgy, hogy „a magyar képviselők [...] jobban ismerik a két országnak közös érdekét, mintsem hogy Békés követének véleményében osztozhatnának”. A feszült hangulat közepette Szombathelyi „többek kérelmének engedve” lemondott a viszontválaszról, s a felvetésre évekig feledés borult. Kossuth viszont e szavakkal jelezte, hogy rögzítette azt a politikai ötletek és megoldások virtuális tárában: „A szó azonban mondván, s mint ilyen többé el nem vész.” Mint tudjuk, az ötletet később elővette, és átmenetileg elfogadtatta a pesti megyegyűléssel 1842-ben, utóbb pedig 1848 augusztusában a magyar kormánnyal a háború fenyegetése idején, amikor a magyar politika ennek szellemében kísérelte meg a horvátokkal való megegyezést. Kossuth tehát az ötlet-szerűnek tűnő, vagy épp indulat hevében megfogalmazott felvetésben észrevett olyan lehetőségeket, amelyeket első megfogalmazója talán meg sem sejtett, de amelyeket ő a stratégiai játéktér kitágítására tudott használni.

³³ *Országgyűlési Tudósítások*, 5. köt. 652–653.; Szabad, György: *Hungary's Recognition of Croatia's Self-Determination in 1848 and its Immediate Antecedents*. (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis Sectio Historica, 21. köt.) Budapest, 1981. 23–38.; Szabad: *Kossuth*, 67. Kosáry Szabadot említi, a fent idézendő Szombathelyi Antalt nem. Kosáry: *Kossuth*, 240., 271.

2. *Örökváltság, politikai participáció.* Kossuth a *Pesti Hírlap* szerkesztőjeként a beérkező tudósítások információs bázisán több problémára is kereste a megoldást. Ilyen volt az örökváltság módozatainak latolgatása,³⁴ s a politikai jogkiterjesztés lehetőségeinek taglalása is. Alkalmas anyagot most a megyei hírek közt talált. Amikor Pest megye a „kebelében” fekvő szabad községeknek egy-egy szavazatot adott, először felidézte Nagy Pál szavait: „Az 1825-ki országgyűlésen, midőn az alkotmány körülsánczolásáról vala szó, egy genialis követ úr [...] azt mondá: tán arról is ideje volna már gondoskodni, hogy az alkotmány sánczain belől egy kissé többen lakjanak. – Tizenöt év mult el, [...] a’ mikint-re átmenni itt az idő. Módot és eszközöket tehát éretten meg kell fontolnunk. [...] Az elv alkalmasint tisztában áll; az alkalmazásból egy lépést Pest megyének ez alkotmányszellemű törvényes gyakorlata is kimutat.” Majd „Pest megye százados gyakorlatának” példájához hasonló felkutatására szólított fel: „Van e Pest vármegyének e’ gyakorlatához hasonló több az országban? nem tudjuk; hallottuk ugyan, hogy Csongrád vagy Csanád megyében volt eset, midőn tisztválasztásnál a’ szabadosoknak nem községenként, hanem személyenként is szavazat engedtetett: de való-e ez?” Kossuth tehát a *Pesti Hírlapot* a vonatkozó tapasztalatok, a politikai jogkiterjesztés lehetséges eszközeinek összegyűjtésére ajánlotta fel. S hamarosan megindult az agitáció arra, hogy első lépésként a községek kapjanak részvételi jogot a megyei közgyűléseken.³⁵

3. *Pest – Párizs.* A változatokban élő politikai megszólalások és cselekvésmódok alkalomhoz igazított használatának jó példája Kossuthnak Pest szerepével kapcsolatos állásfoglalása 1848-ban. Március 19-én a pozsonyi országgyűléshez forduló forradalmi Pest küldöttségének így válaszolt: „Buda-Pestet az ország szívének tartom, de urának soha tartani nem fogom. E nemzetnek szabadsága van s minden tagja szabad akar lenni, és e szót [nemzet] valamint semmi casta, úgy semmi város, magának nem arrogálhatja. [...] csak a nemzet az, akit illet a nemzet sorsának eldöntése.”³⁶ Korábban úgy is értékelték a helyzetet, hogy Kossuth itt a nemesség érdekében a pesti nép forradalmi lendülete ellen nyilatkozott. Szabad György mutatott rá arra, hogy valójában a polgári parlamentáris kormányzat elvének megértetése, sőt, a forradalmi elvvel szembeni védelmének szándéka mozgatta.³⁷

E gondolat szintén nem előzmény nélküli. A regnikoláris bizottságok munkálatainak megyei véleményezése idején, 1832-ben a politikai folyamatok megyénkénti szétforgácsoltságától tartó Deák azt ajánlotta pesti barátainak, hogy szigorúan magánérinkezés útján tudassák másokkal a megyéjükben formálódó álláspontokat.

³⁴ Uo., 223–225.

³⁵ Maga az elképzelés természetesen nem új, a 18. század végének előzményei után ezt javasolta már egy évtizeddel korábban Wesselényi, és több megye is az operátumok megtárgyalásakor. Kosáry: *Kossuth*, 264.; Szabad: *Kossuth*, 68–70.

³⁶ KLÖM 11. köt. *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48.* Sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest, 1951. 674–675.

³⁷ Szabad: *Kossuth*, 111.

Ugyanakkor a megyéknek hasonló szándékú levelezését azért nem ajánlotta, nehogy a „központi” megye irányadó szerepének túlhangsúlyozása a reformok ellen fordítsa más megyék közvéleményét. Úgy látta, hogy a legtöbb megye nem akar egy másiknak „még csak tanácsától sem függeni, s a hasznos javallatot gyakran csak azért veti vissza, mert mást utánozni nem akar. Pest vármegye hazánkban közép-pontja, Pest maga országunk fővárosa, s a műveltségnek, kereskedésnek és tudományoknak fészke, itt készülhetnek tehát a legjobb munkák, ott születhetnek a legtöbb jeles új gondolat [...] – de Pest még nem Párizs, mely [...] határtalan hatalommal törvényt szabjon mindenkor.”³⁸ Deák természetesen a még nemesi Pest vármegye és a szintén nemesi vidéki megyék viszonyára vonatkoztatta a „Pest és Párizs – magyar megyék és francia vidék” párhuzamot.

Kossuth 1843-ban, amikor a városok egy része kezdeményezte belső politikai viszonyainak demokratikus átalakulását, magyarázatot keresett arra, hogy Pestnek miért nincs ilyen irányú állásfoglalása. A motívumot itt egyben a municipális rendszer védelmében is használta. „És miként van az, hogy [...] Pest városa nemcsak a vezéri dicsőségben nem osztozik, de még csak a gyors követés dicsőségében sem? – azon Pest városa, mely akármilyen arány szerint szabályoztassanak is a városok országgyűlési szavazatai, minden esetre oly nyomatékra számolhat, mint minővel egy megye bír? [...] az institutionális ok pedig municipális szerkezetünkben fekszik. – Páris = Franciaország, de London már nem Anglia, s Pest még kevésbé Magyarország.”³⁹ A politikai élet megyei szétforgácsoltságának ténye ez esetben tehát előnyre vált, ha a központ nem, akkor más közeg termeli ki a reformkészséget.

A motívumot öt évvel későbbi változatában már a forradalmi radikalizmus ellenében és a képviseleti alkotmányosság érdekében vette ismét elő. Ismerve a kor gondolkodásmódját, s azt, hogy a reformmozgalmat a változtatás őszinte vágya mellett épp a francia forradalomhoz és az azzal járó erőszakos jelenségekhez hasonló hazai krízis megelőzése motiválta, Kossuth beszéde az átalakulás törvényességének védelmét és a konszolidációra törekvést fejezi ki. A főváros uralma az ő értelmezésében a francia főváros forradalomban játszott diktatórikus vezetésének szimbóluma. Kossuth tehát ekkor egy a Párizs-képzethez sokkal szorosabban illeszkedő helyzetben, egy valóban forradalmi szituációban alkalmazta a motívumot. A szándékok sem teljesen azonosak, Deák taktikai óvatossággal a reformeszmék terjesztésének körülményeit és feltételeit írta le vele, Kossuth viszont egyrészt a francia főváros terrorisztikus jelenségeire emlékeztetve a magyar főváros forradalmi lendületének veszélyeire figyelmeztetett, másrészt a főváros és az ország sorsának egyszerű azonosítását az általa mindvégig elutasított francia centralizáció jelképének tekintette.

³⁸ Deák Vörösmartynak, Kehida, 1832. február 24. In: Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek I. 1825–1849. Sajtó alá rendezte: Molnár András. Budapest, 2001. 32–33., 35.

³⁹ Kossuth Lajos: *Ismét egy új lépés a városok ügyében*. Pesti Hírlap, 3. évf. (1843) 220. sz.

Utóbbi asszociációs tartalom vonatkozásában kiemelhető a magyar szabadságharc kritikus pillanata, amikor a magyar politikai vezetés a szorongató hadihelyzet miatt feladta a fővárost. Sokak elbizonytalanodása ellenére Kossuth a Párizs-motívumról fentebb vallottaknak megfelelően reagált. Egyrészt többször is elutasította a neki ekkortájt felajánlott diktátori szerepet, másrészt a főváros elvesztésével nem tekintette bukottnak a szabadságharc ügyét. Azaz a főváros sorsát most sem azonosította az országgal; Pest szimbolikus jelentősége ellenére sem ítélte úgy, hogy birtoka nélkül reménytelen lenne a nemzet küzdelmének sorsa, hanem az ütőképes hadsereg megőrzése mellett a szükségkormány folyamatos működését és főként az azt legitimáló, a népszuverenitást kifejező országgyűlés együtt maradását ítélte legfontosabbnak.⁴⁰

Kossuth tehát a reformkori közös politikai nyelvnek nemcsak a mások által is használt nyelvi fordulatait vette át, hanem a tartalmukban és jelentésmezőjükben rejlő, s a többiek által olykor csak részben észrevett politikai lehetőségeket is kibontotta és felhasználta.

TAMÁS DOBSZAY

On the “Folkloristic” Nature of Politics: Linguistic and Political Solutions in the Common Achievement of Kossuth and the Reform Era

This study demonstrates that, when compared to a collection of contemporary texts, Kossuth’s use of language and typical figures of speech are not unique and also that the material is the common product of the generations of the Reform Era and the period preceding that. The functional properties of the political linguistic medium and the language of political life are both folkloristic in their character. The migration of rhetorical solutions from the mouth and pen of one individual speaker to the other resembles the oral tradition of folk-poetry: contemporaries use the phrases heard from others in their texts freely, the phrases diversify in the process of borrowing and always adapt to various situations and topics.

When we compare the phrases of Kossuth to the wider contemporary rhetorical tradition and collection of texts we find that it is not the originality of the expressions that matters but its creative use. The circumstances of the usage provide the weight of the given motif. Kossuth’s talent as a writer, orator and politician also reveals itself in the mutual use and adoption of common themes and motifs, since, being familiar with these, Kossuth uses them in a creative and comprehensive way. The value of phrases invented or used by others often increases when inserted into his texts. Due to his editorial activity he put together a usable and complete set of linguistic and political solutions.

---

⁴⁰ Szabad: *Kossuth*, 164.

The treasury-like use of his accumulated experience is remarkable not only in terms of phrases but also in terms of political procedures. Kossuth is very effective in evoking and choosing those tools which seem to be the most appropriate for reaching his goals in a given situation. Even in desultorily or impetuously uttered texts he was able to detect such promising phrases, which the person who first put them into words failed to notice. Kossuth, however, could later on even use these phrases for broadening his strategic scope for action.